

DISONANCE JESENSKEGA DNE

Anton Ingolič

»Zbogom, muti!«

Medtem ko se je z ustnicami dotaknila zabuhlega lica, ji je pogled obvisel na porcelanasti skodelici kave. Čudno, da imajo stare ženice tako rade kavo, ji je šlo skozi misli. Kolikor starejše so, toliko rajši jo pijejo. Najrajši pa imajo kavo z žemljo. Žemljam se je morala mati seveda že davno odreči; sprva jih niso pekli, pozneje pa ni bilo zanje denarja. A kavi bi se gotovo ne mogla. Kakšna je bila zadnji čas, ko ni bilo pri hiši niti zrnca prave kave in je morala piti žitno kavo s cikorijo! Zdaj bo spet laže z njo. Toda za kakšno ceno!

Naglo se je zravnala. Lahko bi bila šla, a se ni mogla niti premakniti. Pogled ji je obstal na klavirju ob oknu. Čeprav je bilo zunaj pusto, megleno vreme, je skozi čipkasto zaveso, ki je segala do tal, le prodiralo toliko svetlobe, da se je pokrov črnega klavirja motno svetlikal. Ali ve, kaj se bo še danes zgodilo z njim? Grenko se je nasmehnila svojemu otroškemu vprašanju. Kje so časi, ko je bila prepričana, da vsaka reč živi, da se veseli in žalosti, celo govori in ima dušo? Zdaj celo ljudje izgublajo dušo, srce jim ledeni, izpreminjajo se v tope, mrtve reči.

S silo je odtrgala oči od klavirja.

»Zbogom, muti!« se je še enkrat poslovila od matere, ki je nemoteno srebrala kavo. »Če pridejo že dopoldne,« je še rekla, »pazi, da bodo ravnali oprezno z njim!«

»Kaj mi mar! Ni več moj!«

Hčerka, neznatna stvarca, stara kako leto nad trideset, je očitajoče pogledala mater, ki ji je bilo dobrih šestdeset in je nekoč morala biti obilna ženska, zdaj pa je bila mlahava kot velika prazna vreča.

»Dokler ga kupec popolnoma ne izplača, je še vedno tvoj,« je rekla s poudarkom.

Z očmi, v katere so silile solze, je pobožala klavir, se naglo okrenila k vratom in zgrabila za kljuko. Toda rezek šklepet ji je zadržal roko. Spet je bila tam ob oknu pri klavirju. Ne samo z očmi. Stisnila je zobe in skrčila prste na levici, s katero je držala kljuko. Kljub temu jo je premagalo.

Odhitela je h klavirju. Z vzdihom je položila razprte dlani na motno se bleščeči pokrov. Bil je mrzel, slika, ki jo je zagledala v njem, je bila ledeno hladna: črn klobuk, mrtvaško bled obraz in črna jopa. Ob očetovi smrti je stala prav na tem mestu in se s prav tako grozo ogledovala. Potem spet ob Fridlovi smrti. Zdaj tretjič. To je tretja smrt v hiši.

Prsti so sami od sebe našli tipke tistih glasov, s katerimi se začenja eden izmed njej najljubših Chopinovih nokturnov. Spustila se je na stolček in igrala dalje. V ozki, dolgi sobi, kjer je bilo samo še nekaj pohištva in kuhinjske opreme, so zatrepetali zamolkli, žalostni akordi. Dolgi, beli prsti so lahko drseli po tipkah, v zmedeni glavi pa so se igralki porajale najbolj nenavadne misli. Bodo možje, ki bodo prišli ponj, črnó oblečeni, kakor so bili tisti, ki so odnesli očeta? In pozneje tudi tisti, ki so odnesli brata. Bodo počakali sredi sobe, da bi se domači poslovili od pokojnika? Seveda. Šele ko bo to opravljeno, bodo pristopili. Toda ko se bodo zagledali v črnem pokrovu, jim bodo omahnile roke. Prvič bodo videli, kakšni so in kaj počenjajo. Zgrozili se bodo nad seboj in svojim početjem. Vendar si bodo čez čas oprtali pasove in dvignili mrliča. Mati pa bo nemoteno lupila krompir ali morda srebala kavo. Kaj je njej za klavir! Da, glasno bo srebala kavo, medtem ko bodo pogrebci odprli sobna vrata na stežaj in ga odnesli. Če bo le doma, jih bo v predsobi čakala Beranička. Poklicala bo Beraniča, morda bo skočila še po Sedmakove. Tako ga bodo nesli med levimi in desnimi sosedi proti vzhodnim vratom. Sedmak, pa tudi Sedmačka ne bosta rekla ničesar, njima bo žal zanj, saj sta ga rada poslušala, tudi njuna Bredica se bo začudila, zakaj ga odnašajo; morda bo tudi Beraniču za trenutek žal, Beranička pa se bo škodoželjno režala. Da, ona jima bo privoščila...

Na vrata ob klavirju je zaropotalo. Topi udarci z one strani so na mah pregnali pogrebne slike in udušili otožne melodije. Vendar le za trenutek. Že so izurjeni prsti spet našli odgovarjajoče tipke.

»Tiho, mir!« je zavreščalo iz sosednje sobe. »Zdaj bo začela razbijati že navsezgodaj! Sreča, da bo temu kmalu konec! Prav kmalu!«

Še nekaj udarcev po vratih, potem smeh, ki je bolel bolj kot udarci in grozilne besede.

Prsti so se odtrgali od tipk, iz klavirja se je utrgala boleča disonanca, iz sosednje sobe pa je skozi zaprta vrata še dalje silil Beraničkin smeh.

»Nezaslišano!« je v nemščini zaklicala stara Fišerica proti vratom.

Spet je zabobnelo po vratih, v klavirju pa je bolešno odjeknilo.

»Tiho, nemčurki!«

Hčerka je zadržala mater, da ni planila proti vratom.

»Skuhaj krompirjevo juho, jaz pa bom prinesla kruh in hrenovke.« je rekla, ko je mati spet sedela za štedilnikom. »Imeli bova boljši obed Pogrebščino. Grem!«

Vendar ni šla. Še enkrat je stopila h klavirju. Rahló je pobožala tipke, najprej z levico, potem še z desnico. Nato je zložila stojalo za note, klavir zaprla in se pognala proti vratom.

Hodila je tesno ob hišah, kakor tedaj, ko jo je mati kot negodno deklico prvič poslala v trgovino. Ni se ozirala naokoli, bala se je, da je ne bi kdo opazil in je začel sramotiti kar na ulici. Toda zanjo se nihče ni zmenil. Ta in oni jo je sicer poznal, vendar ni niti trenil z očmi, ko je šla mimo; samo neka ženska se je ob pogledu nanjo namrdnila. Čeprav je vedela, da ji ta dopoldan delo ne bo šlo od rok, si je vendar vroče želela, da bi že sedela za pisalnim strojem in imela v rokah mapo s pismi in dopisi, ki jih bo treba prevesti v nemščino ali iz nemščine v slovenščino.

Toda komaj je stopila v pisarno, jo je obšla temna slutnja. Njen stroj je bil namreč pokrit, ob njem ni bilo mape, gospa Milena pri sosednji mizi pa je na njen pozdrav zamrmrala nekaj nerazumljivega in se naglo sklonila nad papirje, ki jih je imela pred seboj.

»Ni nič pripravljenega?« je zajecala.

Uradnica je dvignila glavo.

»A, vi ste, gospodična Fišerjeva?!« Začudenje je bilo narejeno. Negovana roka se je zganila in vzela iz predala pismo modre barve. »Gospod šef mi je naročil, naj vam izročim tole pismo. Izvolite!«

»To se pravi...«

»Pri šefu je bil neki človek,« je pojasnila uradnica s suhim glasom, »opozoril ga je, da bo pisarni v škodo, če bi vi še nadalje prihajali. No, saj razumete?«

Kako bi razumela, da so ji strgali iz ust tale borni košček kruha, ki ga je dobila po skoraj šestmesečnem iskanju kakršne koli pisarniške službe?

»Gospod dr. Hojnik vam je plačal tudi današnje ure,« je priletela uradnica povedala mehkeje, pomolčala in suho zaključila. »Gospod doktor mora gledati na pisarno. Je že tak čas!« In spet se je sklonila nad papirje.

Krčevito je stisnila pismo v pest, da so bankovci, ki so tičali v ovitku, zašumeli, se poklonila in neslišno zapustila pisarno.

Zunaj se ni medtem prav nič spremenilo. Težki sivi oblaki so še dalje pritiskali na hiše in drevesa, s katerih je odpadalo orumenelo listje, in na ljudi, ki pa so kljub jesenski puščobnosti vedro opravljali svoje posle. V trgovinah je bilo živo; iz mesnice je prihajalo žensko klepetanje, vmes pa je udarjala mesarjeva sekira in od časa do časa se je razlegel po ulici mesarjev bučni smeh; na oglu so delavci smeje in žvižgajoč odstranjevali ruševine med vojno porušenih hiš, v

sosednji ulici pa so kopali temelje za novo hišo. Nikomur ni bilo videti, da ga tlači kakršna koli skrb. Takšna gotovo ne kakor Fišerjevo Ano. Ker je bila po vojni že drugič brez službe, sta z materjo prodali vse, kar sta imeli količkaj vrednega, danes bo šlo zadnje: klavir. Klavir jima bo pomagal do pomladi. A kako bosta živeli potem? Zdaj ve, da v mestu službe ne bo dobila, mati pa mesta ne mara zapustiti. Šla bi samo k Edmundu. Že trikrat sta mu pisali, prvič in drugič sta le omenili, da bi zelo radi zapustili svoje staro stanovanje, tretjič pa sta ga vprašali naravnost, če bi ju sprejel za tako dolgo k sebi, dokler Ana ne bi našla službe in primerne stanovanja. V odgovoru na prvo in drugo pismo ni niti omenil njune želje, odgovor na tretje pismo pa čakata že nekaj tednov. To se pravi, čaka ga samo mati, Ana ga ne čaka več, dovolj dobro pozna svojega starejšega brata.

Čeprav se je vračala proti domu z očmi, uprtimi v tla, in je hodila še tesneje ob hišah, je videla vse, kar se je dogajalo okoli nje. Kako rada bi sedela v kateri koli pisarni, prevajala in tipkala, prenašala mape z važnimi dopisi in pogodbami, hodila na urade osebno urejevat zapletene zadeve, delala ves dan in pozno v noč! Rada bi z dvignjeno glavo hodila po ulicah, vsakomur pogledala v oči in bila deležna prijaznih pogledov, rada bi, da bi verjeli, da hodi z veseljem na prostovoljno delo, ne pa iz strahu, rada bi se udeleževala sestankov, poslušala govornike, se navduševala ob tem, kar bi povedali, in jim z ostalimi poslušalci ploskala. Včasih bi stopila tudi v kavarno, kino in gledališče, šla na obisk in povabila kakšno znanko na dom. Rada bi bila enakovredna meščanka tega mesta, v katerem se je rodila in ga za dalj kot tri, štiri dni še ni zapustila. Rada bi bila polnopravna državljanka te države, ki se zanjo sicer ni borila, ni pa storila ničesar zoper njo, ne z dejanjem ne z besedo. Z veseljem bi opravljala najslabše pisarniško delo, samo naj ji ga dajo! Rajši bi bila tu zadnja uradnica kot onstran meje prva, rajši bi...

Brezplodne sanje, se je trpko nasmehnila. Če so ji vzeli celo tole honorarno delo, pomeni, da so jo popolnoma in dokončno izločili. Vsaka prošnja, vsak nadaljnji poskus je zaman.

Še globlje je sklonila glavo in se še tesneje stisnila k zidu, da bi bila še manj opazljiva. Najrajši bi se spremenila v mravljo, ki je komaj vidna lezla med kamenjem, v prah, ki ga je veter prinesel s ceste in ga zanesel skozi okno v klet, kjer se bo izgubil med drvni in premogom...

Doma je našla mater z drobnim pismom v rokah in s solzami v očeh.

»Kaj je, muti?« je vprašala, ko je prej z olajšanjem ugotovila, da klavirja še niso odnesli.

»Edmund, moj Edmund!« je zavekala Fišerica. »Kaj je napravila Elza iz fanta, iz mojega fanta?!«

Ana je preletela bratovo pismo. Pisal je, kakor je pričakovala: njegova služba ni stalna, plača je nizka in stanovanje ima majhno, Elza pa pričakuje tretjega otroka. Dodal pa je nauk, ki ga ni pričakovala: Čimprej naj se vživita v prilike, kakršne so, Ana naj vzame kakršno koli službo in naj skrbi, da ne bo »ljuba, zlata muti« ničesar pogrešala. »Treba je plavati s tokom, ne proti njemu!«

Prezirljivo se je nasmehnila. Kdo se je bolj kot Edmund zaganjal proti toku? Očeta je šele nekaj let pred vojno začelo zanašati, Edmund pa se je že kot paglavec udeleževal nemških športnih in drugih prireditvev in je do onemoglosti ponavljal, kar je govoril Hitler, ki ga je častil bolj kot boga. Kolikokrat ga je prosila, naj se strezni!

»Streznim?« jo je oholo zavračal. »Ti spreglej! Tudi zate ni bodočnosti razen, če pride Hitler in nas priključi k Rajhu.«

»Nisem Nemka!«

»Slovenka pa tudi ne!« se je zadr.

»Zakaj ne bi bila Slovenka?« se je uprla. »Oče je iz trdne slovenske hiše, čeprav ima nemško ime. Kakor veš, je bil tudi materin dedek slovenski kmet. Izmed njegovih otrok se je samo Franc, materin oče, preselil v mesto, se tu ponemčil in svoje lepo slovensko ime Breznik popačil v Wressnigg!«

»Naj bo z dedom kakor hoče, naša muti je Nemka in tudi jaz sem Nemeč!« je poudaril preklast fante v belih dokolenkah, irhastih hlačah in v zelenem zgornještajerskem suknjiču.

»Kakšen Nemeč le?« se je prezirljivo zasmejala drobna deklica v svetli poletni obleki. »Po vedenju in obleki že, a ne po krvi in tudi ne po rojstnem in krstnem listu! Kar poglej si ga!«

»Ta cunja je brez vrednosti! Važno je, kako čutiš, za kaj se imaš!«

»In ti se imaš za Nemca?«

»S ponosom!«

»Jaz pa za Slovenko!« mu je vrnila kljubovalno.

»Sramota!«

»Tebe je lahko sram!«

»Še prosila boš, da bi te sprejeli v našo družbo, ampak tedaj bom jaz rekel ne!«

Pa ni prosila. Ne pred vojno in tudi ne med vojno...

»Od kod pa je tole pismo?« je Fišerica vprašala, ko je Ana z bratovim položila na mizo tudi pismo dr. Hojnika.

»Poglej!« je dejala Ana odsotno.

Fišerica je v ovitku zagledala najprej denar.

»Kdo ti je dal denar?«

»Dr. Hojnik!«

»Že danes?«

»Nima več dela zame.«

»Odslovil te je?«

Ana je prikimala.

»Zakaj?«

»Lahko si misliš zakaj.«

Fišerica je planila pokonci in s pestmi zagrozila proti vratom ob klavirju.

»Drhal, drhal!«

»Muti!« je zaprosila Ana.

»Ni je doma, kače!« je odvrnila Fišerica. »In kako naj molčim? Penzije mi ne dajo, čeprav je imel Karlo že pred vojno šestintrideset let službe, vzeli so mi tri četrt stanovanja, tebe vrgli iz službe, živo me hočejo spraviti v grob. Od česa naj živim, Anerl, od česa? V vodo bom šla, utopila se bom! Izvedel bo Edmund in dal v časopise. Naj ve svet, kako se tu godi starim ljudem! Da, to bom storila!« Spet so jo oblile solze in jok ji je vzel besedo. Toda še hlipaje je jela šteti Anine bankovce. Nenadoma pa se je domislila. »Si prinesla kruh in hrenovke?« je vprašala z lačnimi očmi.

Mar je bilo Ani za kosilo! Z odporom je gledala in poslušala mater: bolj kot kdaj prej je čutila, da bi ji bilo marsikdaj laže in lepše, če bi bila mati drugačna. Tudi zdaj, da, tudi zdaj. Da ji tega ne bi povedala, jo je naglo vprašala: »Bi stopila ti v pekarno in mesarijo?«

»Seveda, seveda,« je Fišerica takoj privolila.

Oblekla si je plašč, vzela torbico in odvihrala.

Ana je obstala nepremično sredi sobe, ko je mati zaprla za seboj vrata v stanovanje, pa je z olajšanjem stopila h klavirju.

Kako lep je bil tisti prvi jesenski dan ob klavirju! Sonce je lilo v sobo, možje, ki so ga prinesli, so bili praznično oblečeni, oče pa je stal tam na vratih v obednico in se smehljaj.

»Anica, poskusi, potem se greva vpisat v glasbeno šolo!«

Z drobnim prstkom je pritisnila na tipko. Odgovoril je zvonek glas. Stegnila je drugi prstek. Spet drug glas. Spet novi prstek in spet glas. Z vsakim prstkom nov glas.

»No, pojdiva!« je dejal oče, ko je že z vsemi prstki udarjala na tipke, na bele in tudi črne.

Spravila je note v torbo in oče jo je prijel za roko...

Kje je tisti čas?!

Izpod velikega kupa na levi je potegnila raztrgane note s konca prvega leta svojega šolanja. Preprosti, vedri akordi so oživilili sobo in vse, kar je bilo nekoč v njej.

»Tako, tako,« se je nasmehnil oče, ki se je pokazal pri prvih glasovih tam na vratih. Bil je visok, na videz strog, v resnici pa mehek človek. »Ni mi žal, da sem ga kupil,« je dejal materi, ki je sedela v jedilnici za mizo in gotovo pila že drugo skodelico bele kave. »Res, klavir je bila najboljša naložba moje dediščine.«

»Še vedno trdim, da bi bilo bolje,« se je oglasila mati, »če bi bil kupil zlatnike. Naj pride spet do vojne, kaj nam hoče klavir?«

»Tudi klavir bo obdržal svojo ceno,« je menil oče. »Glavno pa je, da se bo Anica naučila igrati.«

»Kakšna Anica! Anerl!« je mati ostro zavrnila očeta.

»No, pa Anerl,« se je oče, ki se dotlej ni menil za materino vsajanje glede njenega imena, končno vdal. »Poslušaj, kako igra!« je nadaljeval z vzhičenjem nemški, kakor je sploh govoril z materjo, njej pa je zaklical slovenski. »Anica, Anerl, zaigraj tisto mojo vajo!«

»Rekla sem že, da se bo v naši hiši govorilo nemški!« je mati še ostreje zavrnila očeta.

»Ti govori nemški, jaz bom pa slovenski!« je oče dejal glasneje, vendar brez prave odločnosti. »Otroka bosta v šoli laže izhajala, če...«

»Slovenščine se naučita dovolj v šoli in na ulici!« je presekala mati. »Če hočemo, da bosta znala dobro nemški, in to morata znati, moramo govoriti doma samo nemški!«

»Uradnik sem, kaj bodo rekli sosedge, kaj...«

»Na sosede se požvižgam!« ga je mati, ki se je medtem pokazala na vratih, rezko zavrnila. »Nihče mi ni ničesar dal in mi tudi ne bo. Vse, kar imamo, sem prinesla od doma, ti zaslužiš komaj za hrano. Zato bo v tej hiši, kakor bom rekla jaz.« Še k njej se je obrnila. »Da mi doma ne spregovoriš ene same slovenske besede! Za eno slovensko besedo ne boš smela dva dni h klavirju!«

Odtlej ni imel oče več besede v hiši, mati je odločala o vsem. Skrbno je pazila, da so govorili samo nemški. Vendar sta z očetom govorila še slovenski, seveda zunaj v parku, na sprehodu ali kadar ni bilo matere doma, v bližini pa ne Edmunda, ki bi ju bil sicer zatožil.

Morda je prav zato s klavirjem vzljubila tudi slovenski jezik. V šoli je bila v slovenščini vedno najboljša in rajši kot nemške je brala slovenske knjige; seveda na skrivaj. Odkrito se materi ni upala upreti...

Zaprla je zvezek prvih vaj, ga odložila in segla v kup po nove note. Menda so bile vaje iz njenega tretjega ali četrtega letnika. Nekakšne šaljive, smešne igrčke.

Kako se jim je Fridl smejal! Seveda, tedaj še revež ni vedel, kako je z njegovimi nogami. Tudi ona se je smejala, čeprav je vedela, da ne bo nikoli shodil. Kaj je hotela drugega? Tudi oče je bil dober z njim. Edmund pa se ni zmenil zanj, celo mati ga je bolj in bolj zanemarjala, skrb zanj pa prepuščala njej, kakor da bi bila ona kriva, da ga je dobila, ko otrok ni več pričakovala.

»Tvoj brat je,« jo je učila. »Pusti knjige in zabavaj se z njim!«

Na srečo je bil klavir tudi Fridlovo največje veselje; ure in ure mu je igrala in še jo je prosil, naj mu igra.

Poiskala je še nekaj skladb, ki jih je tista prva leta igrala svojemu mlajšemu bratu. Skladbe so bile lahkotne, privabljale so smeh na lica, polnile srce z veseljem in dvigovale noge k skakanju. Toda Fridl ni mogel drugega kakor sedeti v svojem posebnem stolčku, zavzeto gledati tja h klavirju, smehljati se, mahati z rokami in vsaki-krat, ko je prenehala, znova zaprositi: »Še, Anerl, še!«

Kmalu jo je mati tudi ob takih prilikah začela poditi od klavirja.

»Nehaj že tolči po klavirju! Pojdi po drva, potem pa obriši posodo! Ali naj vse sama?«

Naravnost krasti je morala čas za klavir. Zaradi tega se ga je oklepala še z večjo ljubeznijo. Učiteljica je bila zadovoljna z njo, poleg obveznih vaj je igrala vse težje in vse lepše skladbe...

Ana je poiskala eno izmed tistih skladb in jo zaigrala. Na hipe je podoživljala čustva, ki so jo prehajala tedaj, ko je prav te note s težavo razvozljavala.

»Kako se ti zdi, Fridl?« je vprašala bratca, ko si je vsa utrujena položila roke na krilo.

»To je tvoja najlepša skladba!« je dahnil Fridl, ki je že ves čas upiral vanjo svoje rjave, sanjave oči.

Ko je končala trgovsko šolo in dobila službo tipkarice na davkariji, kjer je delal tudi oče, je začela zanemarjati klavir. Nenadoma so bili privlačnejši sprehodi po parku pred hišo, ob reki kraj parka in po gozdovih izven mesta.

»Kje si se spet potepala?« jo je mati vsak dan trje prijemala. »Nimaš nič srca zame in za Fridla? Oče je v službi, Edmund ima važne sestanke, ti se pa potepaš! Da se mi ne ganeš več iz hiše!«

Morala je pomivati posodo, pospravljati sobe, a tudi prati in ribati, obenem pa paziti na Fridla, medtem ko je mati z okna občudovala Edmunda, ki se je šel na dvorišču s svojimi pajdaši Hitlerjeve vojake.

Ker skorajda ni smela iz hiše, se je v prostem času spet pogosteje zatekala h klavirju. Njeni ljubljenci so tedaj bili Schumann, Grieg in Liszt...

Potegnila je iz kupa Griegovega Peer Gynta.

»Brez klavirja, brez tebe ne bi mogel živeti!«

Kdo je bil, ki je dahnil te besede?

Fridl. Sedel je v svojem stolčku in jo gledal z očmi, v katerih so se lesketale solze.

Lepo ji je bilo ob teh njegovih besedah, a še lepše bi ji bilo, če bi jih bil rekel tisti, na katerega je tedaj mislila.

Pa je prišel, nenadoma in nenapovedan.

Igrala mu je svoje najljubše skladbe.

»Anica, ali lahko še pridem?« jo je vprašal, ko je odhajal.

S pogledom ga je povabila.

Toda ni več prišel, ni smel več priti.

»Kaj pa misliš. Anerl?« jo je zavrnila mati, ko ji je priznala svojo skrivnost. »Tvoj oče je naddavkar, fantov oče pa progovni delavec, ti si uradnica, on pa reven študentek! Da ga ne vidim več v hiši!«

Nekaj časa je zahajal pod okno, jo čakal, ko se je vračala iz službe, ji pisal lepa pisma. Tudi ona mu je pisala, najrajši pa o njem sanjari ob klavirju. Ko je mati našla njegova pisma, je napravila konec. Kako ga je napravila, ni Ana nikoli izvedela; fanta ni bilo več ne pod okno ne pred urad, tudi njegovih pisem ni bilo več. Tedaj je odložila Griega, segla pa po Beethovnu.

Iz kupa je potegnila Beethovnovno skladbo, ki jo je v tistem času najrajši igrala. Zares: odpoved, boleče hrepenenje, tesnoba pred bodočnostjo.

Toda prišel je drugi fant. Zagorel, smejočih se lic in visok, segala mu je komaj do brade.

»Kaj je to?« je vprašal, ko je zaigrala prve takte. »Beethoven? Zaigraj kaj veselega, poskočnega!«

Tudi veselih zvokov mu je bilo kmalu dovolj.

»Pusti klavir, sedi sem k meni!«

Vzel jo je v naročje in jo poljubil na ustnice.

»Ali ni to lepša glasba?«

Morala je pritrditi.

»Bi še zaigrala?« je smeje vprašal.

»Še!« je smeje odgovorila in mu ponudila ustnice.

Toda zvečer je zaropotal Edmund.

»Muti, veš, kdo zahaja v našo hišo?«

Matere so bile same oči in sama ušesa.

»Sokol, največji šovinist in sokol sosednje ulice! Če pride še enkrat, mu razbijem čeljusti!«

Zbala se je zanj, saj je poznala Edmunda. Ni ga več povabila v hišo. Sestajala sta se v parku, dokler ju ni zalotil Edmund in se spopadel z njim. Obdelavala sta se z besedami in rokami. Dva dni pozneje ji je pisal, naj se odloči: ali on ali njena družina. Kaj si je želela bolj kot zapustiti dom in oditi s fantom! Toda brž ko je začela razmišljati o begu, je spoznala, da vendar ne more zapustiti Fridla, ki bi brez nje umrl od žalosti in zapuščenosti, da bi tudi očetu bilo preveč hudo po njej, predvsem pa se je bala matere. Ali ne bi šla na konec sveta in jo privlekla nazaj? Nekaj dni se je bojevala s svojim hrepenenjem, slednjič pa vsa skrušena odpisala: Ne morem.

Kmalu potem je izbruhnila vojna. Za igranje ni bilo več pravega razpoloženja. Če je sedla kdaj h klavirju, je igrala skladbe, iz katerih je vela potlačenost, je udarjal obup. Takšne skladbe so bile vseč tudi Fridlu, ki je dokončno spoznal, da ga je življenje ogoljufalo za vse, kar je lepega v človeškem življenju. Za njeno igranje ni imel razen Fridla nihče več smisla in tudi ne časa. Oče se je na materino zahtevo vrnil v službo, čeprav je bil že leto dni v pokoju. Edmund se je, kolikor ga je bilo doma, zgolj širokoustil, kakšno besedo ima v mestu, mati pa je še pogosteje odhajala na obiske, vabila na dom ne samo znanke, marveč celo Nemke, ki so prišle z vojsko v mesto, in se ob vsaki priliki postavljala z Edmundom. Doma je bilo še neprijetnejše kot prej. V službi ni bilo nič manj zoprno. Šef je bil nadut Prus in je prav njej nalagal največ dela.

Kaj je tedaj igrala najrajši? Ni bil tisti Chopinov nokturno, ki ga je zjutraj začela igrati?

Poiskala ga je med odloženimi notami.

Da, takšno je bilo njeno tedanje občutje. Mora, strašna mora je ležala nad vsem.

Oddahnila si je, ko se je konec drugega vojnega leta Edmund oženil in se preselil v Gradec. Kmalu potem je oče zaradi splošne oslabeledosti moral pustiti službo, tudi njegova gorečnost za Hitlerja je plahnela. Mati pa je bila še vedno slepa. Posebno, kadar se je vrnila iz Gradca, kamor je pogosto odhajala, je imela polna usta velikih napovedi. Sredi njenih napovedi so najprej pokopali očeta, nekaj mesecev pozneje pa Hitlerja in materin toliko hvaljeni tretji Rajh...

Ana je odložila Chopina in obsedela s prsti na tipkah; skozi misli so ji šli prvi meseci po končani vojni.

Niso vedeli, kaj bo z njimi. Prišli so ponje, da bi jih poslali prek meje. Zaradi hromege Fridla in ker njej, Ani, niso imeli kaj očitati,

so jih najbrž pustili, toda vzeli so jim največjo sobo in kuhinjo s pritklinami. Ostala jim je le srednja soba s klavirjem in krajna, kjer so si uredili kuhinjo. Tiho je bilo v njihovem stanovanju, govorila je pravzaprav samo mati. Ona pa ni mogla molčati, psovala je novo oblast in napovedovala njen skorajšnji konec. S Fridlom sta jo zaman mirila in spravljala k pameti.

»To se ne bo držalo,« je govorila ogorčeno, »se ne more držati. Angleži in Amerikanci ne bodo tega dopustili. Mesec dni pred koncem je rekel Edmund, da bomo prišli pod Angleže, on pa je vedel, kaj je govoril.«

»Seveda je vedel,« se je Fridl pikro zasmel, »zato jo je pravočasno popihal.«

»Popihal?« ga je zavrnila Fišerica. »Premeščen je bil, šel je, ker je bil v Gradcu potreben.«

Ana je povprašala tu in tam za službo, Fišerica je vložila prošnjo za pokojnino, toda živeti so morali samo od prihrankov in izkupička za prodano pohištvo in posodo.

Šele jeseni je Ana dobila službo v majhnem podjetju. Tisti dan je po dolgem času spet sedla h klavirju.

Ali ni zaigrala Mozarta?

Da, Mozarta!

S kupa je potegnila debel zvezek Mozartovih klavirskih skladb.

Sobo, ki je bila zadnji čas obema ženskama spalnica, jedilnica, kuhinja in shramba, so napolnili vedri zvoki. Ob Mozartu se je Ana vračala v življenje.

V službi so ji bolj in bolj zaupali, dajali so ji čedalje odgovornejše delo in ta ali oni je že spregovoril z njo besedo, ki se ni nanašala zgolj na službene zadeve. Ni se več skrivala pred ljudmi. Vračajoč se iz službe, se je ustavljala pred izložbami, začela je zahajati v park pred hišo in tudi v kino je že šla. Že je verjela, da se je življenje umirilo, da je našla skromno mesto v njem; na tihem je celo začela upati, da se ji morda nasmehne sreča, o kateri je sanjala zadnja predvojnina leta.

Tedaj je odkrila Debussyja. Vzljubila ga je. Tudi Fridl ga je vzljubil. Mati pa je imela za glasbo še manj smisla kakor kdaj koli prej.

»Takšni časi, ti pa igraš!« jo je jezljivo podila od klavirja.

»Muti, vse bo še dobro.«

Fišerica je v odgovor zaloputnila z vrati in v sosednji sobi-kuhinji godrnjaje in nalašč trdo prestavljala posodo in premetavala stole.

»Teško je z materjo,« je rekel Fridl.

»Laže bi bilo, če bi bilo pri hiši več kave in mesa!« je zavzdihnila Ana.

»Da, več kave in mesa!« je dejal Fridl s čudnim poudarkom.

Zadnje dni je imel velike, na stežaj odprte oči. Zdaj jih je upiral vanjo, toda Ana je čutila, da gleda mimo nje.

»Anica!« je kriknil sredi skladbe.

Pogledala je k njemu. Njegov pogled jo je zmedel. Bil je preplašen, kot da vidi pred seboj nekaj strašnega. Odrtgala je naglo prste od tipk, da je iz klavirja jeknila ostra disonanca.

»Kaj ti je, Fridl?«

»Nič, nič.« jo je zavrnil s trpkim smehljajem v bledem licu. »Nadaljuj, prosim, nadaljuj!«

Nadaljevala je. Že po nekaj akordih je pozabila nanj. Na vse, kar je bilo okoli nje. Šele mati jo je v mraku spodila od klavirja.

»Igraš, samo igraš, pri hiši pa ni zrnca kave. Kakšno življenje je to? V vodo bom šla, bom, bom...«

»Muti!« je zaprosil Fridl.

Iz torbice je vzela zadnji denar, čeprav še ni minila prva polovica meseca, in odšla po kavo.

Ko se je vrnila, je Fridl spal. Zaspal je kar na stolčku. Spal je tako trdno, da se ni prebudil, ko ga je odnesla v posteljo. Dihal je globoko, naravnost sopal je. Bolj in bolj jo je vznemirjalo njegovo sopenje. Še v sanjah ga je slišala.

Sredi noči pa je prenehalo, utihnilo.

Ko je planila v kuhinjo, je bil že mrtev. Po pogrebu je v njegovem stolčku odkrila prazno tubo uspavalnih praškov, ki jih je bila prinesla očetu nekaj dni pred njegovo smrtjo.

Toda Fridlova žrtev je bila zaman. Nasprotno. Vse hudo se je z njegovo smrtjo šele začelo...

Anini prsti so drseli prek tipk, vendar je zvoke, ki so prihajali iz klavirja, zaznavala le podzavestno; živela je v tem, kar se je zgodilo izza bratove smrti.

Vzeli so krajno sobo, češ da imata pri stanovanjski stiski, kakršna vlada v mestu, dovolj eno sobo. Za soseda sta dobili Beraniča, ki je bil v osnovni šoli Edmundov sošolec, tudi potem je nekaj časa zahajal v njegovo družbo. Šele prve vojne mesece se je iztrgal iz te družbe, zadnje vojno leto pa je odšel k partizanom. Vendar o tem ni govoril, sploh se ni zmenil za njiju. Čez tri mesece, konec pomladi, se je oženil. Tudi njegovo ženo je poznala, prvo vojno leto je na davkariji čistila pisarne. Bili so si torej znanci. To znanstvo je Beranička potrdila na

ta način, da je že nekaj dni po prihodu začela razbijati po vmesnih vratih.

»Tiho! Nemškutarjenja ne bom poslušala! Dovolj sem ga imela med vojno!« je kričala, da je bilo slišati na ulico.

»Ali ne smem niti govoriti več?« je dvignilo Fišerico.

»V šestdesetih letih ali kolikor jih imaš, bi se slovenski že lahko naučila. Če ne znaš slovenski, pa molči!«

Cez nekaj dni se je znesla tudi nad njo.

»Tudi mlada naj da mir! Leto dni sem bila v taborišču, dovolj imam nemške muzike! Mir hočem, samo mir!«

Fišerica je morala govoriti šepetaje, Ana pa za klavir loviti tiste ure, ko Beraničke ni bilo doma. Seveda se je včasih tudi potajila. Nekaj časa je bilo onstran vse tiho, naenkrat pa je zaropotalo po vratih.

»Mir, dovolj ropotanja!«

Neko popoldne je pridrvela k njima.

»Dobita si sobo drugod pa žlobudrajta nemški in razbijajta po klavirju, kolikor hočeta!«

»Jaz naj bi si dobila sobo drugod?« je zavrisnila Fišerica.

»Menda pa ne jaz?« je zrasla Beranička, ki je že tako bila visoka, suhljata ženska. »Beranič je bil v partizanih, tudi jaz sem trpela za to državo, zato si menda že zasluživa sobo in kuhinjo? Kaj sta pa vidve storili zanjo?«

Ana je prepadena stala ob klavirju, Fišerica pa ni mogla držati jezika za zobmi, namignila je, kako je Beranička živela prve vojne čase in da tudi Beranič ni bil partizan od prvega dne.

»Kako?« Beranička je s pestmi planila proti Fišerici. »Kulturbundovka si še upa stegovati jezik! Če je tako, pa bomo še enkrat preiskali, kaj sta vidve delali med vojno, kako je bilo s starim Fišerjem, in predvsem, kaj je delal gospod Edmund Fischer.«

Izza tega poletnega popoldneva sta imeli mir. Fišerica si je domisljala, da jo je prisilila k molku, Ana pa se je bala, da je to samo tišina pred viharjem. Klavirja se ni več dotaknila, z materjo ni spregovorila nemške besede; na ulici je morala tudi mati govoriti slovenski, govorila je seveda svojo spakedrano slovenščino.

Zgodilo se je, kakor je slutila Ana.

Cez dober mesec je Beranička spet prišla k njima v sobo.

»Kdaj se bosta izselili?« je vprašala, kakor da je njuna izselitev dogovorjena stvar.

»Jaz se ne bom selila!« jo je Fišerica ostro zavrnila. »To je moje stanovanje. Če Beraničema ni kaj prav, naj se pobereta od tod!«

Beranička je zviška premotrila Fišerico, ki ji je bušnila vsa kri v obraz, in Ano, ki je brez krvi obsedela pri kupu svojih not, kamor se je zatekala zadnji čas, ko si ni upala igrati.

»Prvega avgusta mora biti soba prazna, sicer se bomo pogovorili drugače!«

»Taka drhal me ne bo metala iz stanovanja!« je Fišerica zakričala vsa iz sebe in pokazala na vrata. »Ven, ven!«

»Kdo je drhal?« je vprašala Beranička s prezirljivim nasmehom, s kakršnim je že vstopila.

»Drhal! Vsi ste drhal! Drhal!« je kričala Fišerica, mahajoč najprej proti Beranički, potem pa proti oknu, ki je bilo odprto na stežaj.

»Drhal, drhal!«

»Muti, muti!« je prosila Ana v strahu.

»Naj kriči,« se je zasmejala Beranička, »naj le pove, kaj misli o nas partizanih! Naj slišijo še drugi, kakšno kulturbundovko imamo v naši ulici!«

»Drhal, drhal!«

Šele ko se je Fišerica sesedla na stol, je Beranička zapustila sobo.

Dobra dva tedna pozneje so Ani odpovedali službo, jo izplačali in jo pri priči odslovili, njena mati pa je dobila dokončno zavrnjeno prošnjo za penzijo po pokojnem možu. Šele zdaj se je razkrilo, kaj vse je govoril stari Fišer že pred vojno in kako vneto je opravljal med vojno službo in funkcije, ki jih je imel; seveda je prišlo na dan tudi besedičenje stare Fišerice, njen prezir za vse, kar je bilo slovensko, njeno navdušenje za Hitlerja in njeno blatenje ljudske oblasti; predvsem pa se je izvedelo, kaj je počenjal Edmund že pred vojno in koliko zavednih ljudi je ovadil med vojno. Čeprav Ani niso mogli ničesar očitati, ne za vojni čas, še manj za predvojni, je vendar vse to letelo tudi nanjo. Niso je izvzemali iz kulturbundovske družine, ki je zdaj še bolj kot prve povojne mesece postala v spotiko vsej ulici. O družini Fischer so razpravljali na uličnih sestankih, celo v časopis je prišla. Čez noč je bila primer nemškutarske družine, ki se je že pred vojno udinjala Hitlerju. Glasovi, češ da je stari Fišer mrtev, da je mladi onstran meje, da stara ne more drugega kakor opletati z jezikom, mlada pa da ni ničesar kriva, nasprotno, zasluži celo pohvalo, ker se ni vrgla po ostalih v družini, da pa bi se bilo treba pozanimati, kako je z marsikatero drugo nemškutarsko družino, katere člani so opravljali med vojno važne službe in jih še opravljajo, vsi ti glasovi so se izgubili brez sledu v mržnji, ki jo je mestno prebivalstvo upravičeno gojilo do bivših nemškutarskih in kulturbundovskih družin, ki so se prvo povojno leto potuhnile, zadnji čas pa so posamezni njihovi

člani začeli dvigati glave. Nič zato, če Ane ni bilo ves čas ne čuti ne videti, če ni bila članica Kulturbunda, če... Vsa mržnja se je zčila prav nanjo. Ana je sprva zavračala krivične obtožbe, iskala priče za svoje zadržanje med vojno, slednjič pa je, ko je bilo vse zaman in je našla vrata vseh pisarn zaprta, izgubila še tisto malo poguma, kar ga je imela. Komajda si je upala na ulico. Bila je plašljivejša od desetletnega otroka. Toda pred tremi tedni jo je dal poklicati dr. Hojnik, prijatelj njenega očeta iz tistih časov, ko je bil Fišer še zaveden Slovenec. Kot da se je začelo življenje znova. Počasi, trudoma. Vendar, začelo se je. Tretjič.

Toda zdaj je konec. Nobene možnosti ni več, da bi v mestu ali okolici dobila kakršno koli službo, da bi postala enakopravna z drugimi. Službe ne bo dobila, klavir bo izgubila, kaj ji je še ostalo?

Zganila se je. Tedaj se je zagledala v klavirju. Bila je še bolj bleda kakor zjutraj. naravnost mrtvaško bleda. Ali ne bi bilo najbolje, da bi s klavirjem odnesli še njo?

Poiskala je Beethovnovo žalno koračnico. Njeni zvoki so bili kot žlahtno olje na pekočo rano.

Da, tudi ona pojde s klavirjem iz hiše. To je njen poslednji prijatelj in tolažnik. Mater je izgubila že v zgodnji mladosti. Ženska, ki živi z njo, ni njena mati. Če bi bila, bi kdaj pa kdaj pomislila tudi nanjo: misli samo nase, vidi samo sebe. Tudi sicer nima nikogar. Kar je imela znancev in znank, so se odvrnili od nje, še odzdravijo ne njenemu pozdravu. S klavirjem vred bo zapustila to hišo. Pred hišo bo počakala, dokler ga ne bodo odpeljali, potem bo stopila v park. Naravnost do reke, do kalne, ledeno mrzle reke. Pod zadnjim kostanjem je tolmun. Ko bo do kolen v vodi, ji bo spodneslo noge. Ne bo se branila. Sicer pa ni bila nikoli dobra plavalka. Potegnilo jo bo v tolmun, je nekajkrat zavrtelo in jo vrglo pod parkom na sipino. Naj jo vrže, naj jo le vrže...

Ko je z Beethovnovo koračnico pokopala klavir in sebe, je segla še po drugih Beethovnovih skladbah. Po najtežjih, kar jih je imela. Kmalu se je tako vživela vanje, da je pozabila na temne misli, ki so jo obletavale. Čula je samo zvoke in akorde, ki so jih njeni prsti izvabljali iz klavirja.

Ni je zmotil materin prihod, njeno govorjenje ji ni seglo do zavesti.

Fišerica je skuhala obed, poobedovala, godrnjaje pomila posodo in pospravila sobo, se presedala s stola na stol in zaman začenjala pogovor o tem in onem. Pristavila je že lonček s kavo, Ana pa je še vedno igrala.

Stvarnosti se je začela zavedati šele, ko so se odprla vrata in so vstopili štirje možje v oguljenih delovnih oblekah in s številkami na čepicah. Najprej je vstopil suh možak s podolgovatim obrazom in številko 12, sledil mu je čokat rdečeličnež s številko 8, zadnja dva pa sta imela modre predpasnike, tudi v obraz sta bila modra, njunih številk pa ni bilo mogoče razločiti. Številka 12, ki je držala v rokah nekakšne pasove, se je prva približala klavirju.

»Je to klavir, ki ga je treba odnesti?«

Dobro je razumela raskave besede, tudi je videla mišičaste roke, vendar ni mogla odtrgati prstov od tipk.

»Spodaj imamo voz. Mudi se nam!« je rekla številka 8, stopila bliže in položila mogočne roke z nabrekli prsti na črni pokrov.

Šele zdaj je dvignila drhteče roke in se pognala kvišku. Zaječalo je v strunah, zaječalo je tudi v njej.

»Da, to je klavir, ki...«

»Kako ga bomo?« je vprašala številka 8, ne da bi se zmenila za njeno jecanje.

»Vidva z Rudlom spredaj,« je odgovorila številka 12, »midva z Murkom pa zadaj.«

Naslonila se je na okno, sicer bi se bila zgrudila, Fišerica pa je pri štedilniku z nekakšno trmoglavostjo srebala kavo.

Zaprli so klavir, ga zaklenili, mu odvili noge in pedale ter si ga oprtali na pasove, ko so prej napravili prosto pot do vrat, ki so jih odprli na stežaj. Stopali so počasi in trdo. Ana jim je sledila s klecajočimi koleni.

»Pazite na kredenco!« je zaklicala Fišerica, ko so ga nesli mimo nje. Naslednji trenutek pa je odložila skodelico in stopila za njimi. »Pazite na vrata! Čakajte! Bolj na levo!«

V predsobi so položili klavir na stolčke, da bi si odpočili.

Vtem so se odprla sosednja vrata in na pragu se je pokazala Beranička.

»Sta se že začeli seliti?« je vprašala s škodoželjnim nasmehom. »Zadnji čas! Najprej klavir, ta dela največjo zgago, potem pa ostalo!« Pogledala je v sobo, ki je bila še vedno odprta na stežaj, kakor da so iz nje res odnesli mrliča. »To bo lepa kuhinja!« je rekla z zadovoljstvom, se obrnila k Fišerici in zmagoslavno pomahala z listom papirja, ki ga je imela v desnici. »V štirinajstih dneh mora biti soba prazna, najpozneje v štirinajstih dneh, Frau Fischer!«

Fišerici se je začela tresti spodnja čeljust.

»Kaj?«

»S tole odločbo je soba dodeljena nama z Beraničem, vama pa je nakazana kletna luknja konec mesta. Tja kulturbundovci tudi spadate!«

»Anerl, Anerl!« je zavrisnila Fišerica.

Ana se je zdramila iz nekakšne otopelosti; zagledala je razkačeno mater, njej nasproti pa Beraničko, ki se je smejala na vsa usta.

»Govori, Anerl! Zaveži ji jezik!« je kriknila Fišerica nemški.

»Kaj naj rečem?« je vprašala Ana prav tako v nemščini. »Kaj naj rečem?« je ponovila s trpkim nasmehom okoli tankih, brezbarvnih ustnic. »Tale ženska ni kriva...«

»Kdo pa je kriv?« je planila Fišerica.

Ana je še počakala trenutek. Toda le trenutek.

»Ti, ti si kriva, vsega si ti kriva!«

Fišerica je razširila vodene oči.

»Jaz?!«

»Da, ti, muti!« je kriknila Ana in nadaljevala z nekakšnim olajšanjem. Vendar, vendar bo povedala, kar je tako dolgo zadrževala v sebi. »Kdo je prepovedal slovensko besedo v naši hiši, kdo je silil očeta v nemško družbo, kdo pošiljal Edmunda v kulturbundovska društva?« Življenje v njihovi družini se ji je pokazalo jasneje in v ostrejši luči kot kdaj koli prej. »Kdo je odobral vse, kar je storil Edmund, kdo je ošteval mene, ker nisem trobila v njegov rog, kdo me je imel zaradi tega za manjvredno, kdo mi ni dovolil, da bi bila živela, kakor sem želela?« Zares, čemu se je matere tako bala? Čemu ni pobegnila s tistim drugim fantom? Ali res samo zaradi Fridla? Bila je preboječa, preveč ponižna in pokorna. »Nisi me marala, za deklo sem bila v hiši...«

Fišerica še vedno ni prišla do sape. Z rokami je grabila okoli sebe in odpirala usta, iz katerih pa ni bilo pravega glasu.

Vtem so postreščki dvignili klavir in ga odnesli iz predsobe. Zunaj so zadeli ob ograjo vrh stopnic. V Anine ihtive besede je udarila bolestna disonanca. Ana je pri priči umolknila, pustila mater in odhitela za postreščki. Ko je videla, kako se spuščajo s črnim klavirjem po stopnicah navzdol, je začutila, da ga zares spuščajo v grob, s klavirjem pa stopa v grob tudi ona. Materi je povedala, kar ji je imela povedati. Za vse življenje. Zdaj lahko gre.

»V vodo grem, v vodo!« je udaril iz stanovanja materin vreščeci glas.

Ne, muti, se je v Ani trpko oglasilo, ti ne boš šla v vodo, ne zdaj ne kdaj pozneje, šla bom pa jaz, da, jaz.

Pred hišo je stal voz s ploščadjo. Nanjo so položili klavir. Eden od postreščkov je stopil po noge in pedale. Še nekaj trenutkov, med katerimi so se slišali iz stanovanja vse bolj srditi Beraničkini in Fišeričini glasovi in kriki, in mrtvaški voz je odropotal po ulici, tlakovani z velikim okroglim kamenjem. Vendar Ana ni slišala ropotanja, slišala pa je, kako so zvene le strune. Zvene le so v akordih Beethovnov e žalne koračnice. Spremljala je žalostni sprevod, dokler ni zavil v glavno ulico. Potem se je obrnila proti parku, ki se je raztezal od hiše tja do reke.

Po kratkem obotavljanju je stopila prek ulice na peščno pot. Pod nogami ji je škripal pesek, s konca parka pa je prihajalo šumenje mogočne reke. S počasnimi, bolj in bolj neodločnimi koraki se mu je bližala, kajti v vabeče šumenje so udarjali čedalje glasneje in različneje materini kriki. Kakor da ji prepovedujejo, da bi odšla, kakor da ji zapovedujejo, naj se vrne, naj ostane pri njej in naj še nadalje skrbi zanjo. Vendar je nadaljevala pot. Toda še preden je prišla do reke, se je ustavila, nekaj trenutkov izgubljeno gledala kalno vodovje, potem pa si v obupu zakrila obraz s tankimi belimi rokami.

»Muti, muti...« je zajecala, se sunkovito obrnila in stekla nazaj proti hiši.